

УДК 341.231:355.48

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.5.11>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Бушок О.О.,

*аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»
ORCID: 0009-0005-8566-9540*

Бушок О.О. Забезпечення дотримання прав людини в процесі повоєнного відновлення.

У статті досліджено проблему забезпечення прав людини в контексті повоєнного відновлення держави, що пережила збройний конфлікт. Автор обґрунтовує ключову тезу: права людини повинні бути не лише моральним орієнтиром, а й основою відбудови суспільства, правової системи та інституцій. Аналізуючи багатовимірні аспекти повоєнного відновлення – від реконструкції інфраструктури до реабілітації постраждалих – автор доводить, що саме дотримання прав людини є критично важливим фактором забезпечення сталого миру, соціальної згуртованості та довіри до держави.

Особливу увагу приділено відновленню правосуддя, утвердженню принципу верховенства права, забезпеченню рівного доступу до правової допомоги та гарантій для вразливих груп населення. Підкреслюється значення перехідного правосуддя як інструменту встановлення історичної правди, притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості. У цьому процесі критично важливим є очищення судової системи, гарантування її незалежності та недопущення безкарності.

Розглянуто роль соціальної політики у забезпеченні гідного рівня життя та реінтеграції постраждалих. Автор акцентує на необхідності індивідуалізованого підходу до підтримки осіб з інвалідністю, ветеранів, сиріт, літніх людей і внутрішньо переміщених осіб, а також на принциповій важливості недискримінації та рівності доступу до допомоги й ресурсів.

Окрема увага приділена ролі міжнародних організацій – ООН, Ради Європи, ОБСЄ, Міжнародного кримінального суду – в моніторингу дотримання прав людини, підтримці реформ та гарантуванні неповторення злочинів. Імплементация міжнародних стандартів у національну правову систему розглядається як необхідна умова для побудови правової держави.

Не менш важливою є активна участь громадянського суспільства, включаючи правозахисників, журналістів, волонтерів і неурядові організації. Вони виконують функції контролю, захисту прав вразливих категорій та заповнення прогалин, яких не охоплює держава. Наголошується на необхідності забезпечення сприятливого середовища для їхньої діяльності.

Таким чином, у статті сформульовано комплексне бачення дотримання прав людини як центрального принципу повоєнного відновлення, що визначає якість майбутнього миру, рівень соціальної справедливості та перспективи демократичного розвитку.

Ключові слова: повоєнне відновлення, права людини, верховенство прав, постконфліктне суспільство, міжнародне право.

Bushok O.O. Ensuring human rights compliance in the process of post-war recovery.

This article explores the issue of ensuring human rights in the context of post-war recovery in a state that has experienced armed conflict. The author substantiates a key thesis: human rights must serve not only as a moral compass but also as the foundation for rebuilding society, the legal system, and institutions. By analyzing the multifaceted aspects of post-war recovery – from infrastructure reconstruction to the rehabilitation of victims – the author argues that compliance with human rights is a critical factor for achieving sustainable peace, social cohesion, and public trust in the state.

Special attention is paid to the restoration of justice, the establishment of the rule of law, equal access to legal assistance, and safeguards for vulnerable groups. The article emphasizes the importance

of transitional justice as a tool for uncovering historical truth, ensuring accountability, and restoring justice. In this process, the cleansing of the judiciary, guaranteeing its independence, and preventing impunity are of critical importance.

The role of social policy in ensuring a decent standard of living and the reintegration of affected individuals is also considered. The author highlights the need for an individualized approach to supporting persons with disabilities, veterans, orphans, the elderly, and internally displaced persons, as well as the fundamental importance of non-discrimination and equal access to assistance and resources.

Particular attention is given to the role of international organizations – such as the UN, Council of Europe, OSCE, and International Criminal Court – in monitoring human rights compliance, supporting reforms, and guaranteeing non-repetition of crimes. The implementation of international standards into the national legal system is regarded as a necessary condition for building a state governed by the rule of law.

Equally important is the active participation of civil society, including human rights defenders, journalists, volunteers, and non-governmental organizations. They play a key role in monitoring, protecting the rights of vulnerable groups, and filling gaps not addressed by the state. The article stresses the need to ensure an enabling environment for their work.

Thus, the article presents a comprehensive vision of human rights compliance as a central principle of post-war recovery – one that shapes the quality of future peace, the level of social justice, and the prospects for democratic development.

Key words: post-war recovery, human rights, rule of law, post-conflict society, international law.

Постановка проблеми. У повоєнний період держави стикаються з глибокими викликами, пов'язаними не лише з фізичною реконструкцією, а й з відновленням суспільної довіри, справедливості та правопорядку. В умовах, коли війна залишає після себе масові порушення прав людини, соціальні травми та інституційну слабкість, забезпечення дотримання прав людини стає не лише етичним, а й політичним і стратегічним завданням. Водночас саме в цей період існує високий ризик маргіналізації вразливих груп, безкарності за злочини, посилення авторитарних практик та дискримінації. Тому ключовою проблемою є пошук ефективних механізмів гарантування прав людини як основи для сталого миру, демократичного розвитку та національного примирення у процесі повоєнного відновлення.

Стан опрацювання проблематики. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо забезпечення дотримання прав людини в процесі повоєнного відновлення свідчить про комплексний підхід до вивчення цього питання, що охоплює механізми відновлення правосуддя, роль міжнародних інституцій, особливості захисту вразливих груп населення, а також значення демократичних реформ і діяльності громадянського суспільства для формування стійких правових і соціальних основ постконфліктного суспільства. Ці питання активно досліджують такі вчені, як Т. Короткий, А. Кориневич, О. Буткевич, К. Шмітт, Г. Саймон та інші.

Метою цього дослідження є всебічне вивчення проблематики забезпечення дотримання прав людини у процесі повоєнного відновлення, а також аналіз ключових викликів, механізмів та інституцій, що беруть участь у цьому процесі. Завданням є з'ясування ролі прав людини як основи для сталого миру, виявлення ефективних підходів до захисту прав постраждалих груп, оцінка діяльності судової та правозахисної систем, а також визначення внеску міжнародних організацій і громадянського суспільства у відновлення справедливості, верховенства права та соціальної рівності у постконфліктному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Повоєнне відновлення є складним і багатогранним процесом, що охоплює не лише фізичну реконструкцію інфраструктури, а й глибоке переосмислення суспільних відносин, політичних інститутів і системи прав людини. У післявоєнний період країна стикається з викликами, що пов'язані з відновленням довіри до влади, забезпеченням безпеки, правосуддям для жертв конфлікту та інтеграцією переміщених осіб. У цьому контексті дотримання прав людини набуває визначального значення – не лише як моральний імператив, а як передумова сталого миру та демократичного розвитку. Саме тому процес відновлення після війни має спиратися на принципи поваги до гідності та прав кожної людини. Права людини в цьому контексті є не лише юридичним поняттям, а фундаментом, на якому будується нове, справедливе і стійке суспільство. Саме через дотримання основоположних прав формується довіра громадян до державних інституцій, що є критично важливим у період глибокої кризи та трансформації.

Дотримання прав означає, зокрема, забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх, незалежно від соціального статусу, статі, етнічного походження чи політичних переконань. Люди, які постраждали під час конфлікту, повинні мати змогу звернутися до суду, отримати справедливу компенсацію та моральне визнання завданої їм шкоди. У цьому сенсі особливе значення має діяльність незалежної та ефективної судової системи, яка здатна розглядати справи про війнні злочини, злочини проти людяності та грубі порушення гуманітарного права.

Права людини також включають свободу вираження поглядів, свободу мирних зібрань, свободу пересування та свободу об'єднання. Ці свободи створюють простір для участі громадян у процесах відновлення, контролю за діями влади та формування політики на основі потреб і запитів суспільства. Демократична дискусія, плюралізм думок і відкрита критика – це не загрози стабільності, а запорука її зміцнення [1].

Не менш важливим аспектом є рівний доступ до базових соціальних благ: освіти, охорони здоров'я, житла, праці та соціального забезпечення. У післявоєнний час держава має приділяти особливу увагу забезпеченню прав найбільш вразливих груп населення – дітей, жінок, людей з інвалідністю, літніх осіб, внутрішньо переміщених осіб. Лише за умов рівності та недискримінації можливе формування згуртованого суспільства, в якому кожен відчуватиме свою значущість і захищеність.

У післяконфліктних суспільствах особливо важливою є реабілітація жертв воєнних злочинів – як фізична, так і психологічна. Люди, які пережили тортури, сексуальне насильство, незаконне ув'язнення або втрату близьких, потребують не лише матеріальної допомоги, а й уваги, співчуття, підтримки спеціалістів і визнання їхнього досвіду суспільством. Така підтримка не тільки допомагає постраждалим, а й сприяє колективному зціленню та подоланню травматичної спадщини війни [2].

Захист прав людини є ключовим чинником, без якого неможливо досягти справжнього повного відновлення. Відсутність ефективних механізмів захисту веде до повторення конфліктів, загострення соціальних протиріч і відчуження частини населення від держави, що ставить під загрозу сам процес відбудови.

Повоєнне відновлення держави охоплює не лише фізичну реконструкцію інфраструктури чи економіку, але й включає відновлення правосуддя, утвердження верховенства права та забезпечення прав людини як основоположних цінностей нової суспільної моделі. Саме ці складові формують фундамент для побудови справедливого, мирного й стабільного суспільства.

Саме через ці механізми можливо повернути довіру громадян до держави, зцілити глибокі соціальні травми та побудувати справедливе і мирне суспільство.

В умовах, коли під час збройного конфлікту були допущені масові порушення прав людини, надзвичайно важливо забезпечити ефективне, всебічне та незалежне розслідування скоєних злочинів. Йдеться не лише про класичні війнні злочини, але й про злочини проти людяності, включно з сексуальним насильством, катуваннями, незаконними затриманнями, масовими вбивствами, депортаціями цивільного населення та злочинами на ґрунті ненависті. Притягнення винних до відповідальності, незалежно від їхніх посад, національності чи політичної приналежності, є наріжним каменем як справедливості, так і недопущення повторення подібного в майбутньому.

У цьому контексті особливого значення набуває правосуддя перехідного періоду – комплекс юридичних, моральних і політичних заходів, спрямованих на подолання наслідків конфлікту. Встановлення історичної правди, визнання шкоди, завданої жертвам, офіційне документування порушень прав людини та створення відкритих архівів – усе це є частиною процесу соціального зцілення. Лише через визнання правди й відповідальності можна сформулювати передумови для примирення, збереження пам'яті про жертви та гарантії неповторення [3].

Права людини в цьому процесі не можуть бути другорядними – навпаки, вони мають стати основою нової суспільної угоди. Гарантії дотримання прав людини мають бути закріплені не тільки на папері, а й у щоденній практиці судів, правоохоронців, органів виконавчої влади. Очищення судової системи від корупції та недобросовісних кадрів, забезпечення її повної незалежності – це ключ до відновлення довіри до правосуддя. Закон має бути однаковим для всіх – і для пересічного громадянина, і для високопосадовців чи представників силових структур.

Особливо важливо приділити увагу забезпеченню реального доступу до правової допомоги, особливо для вразливих груп: внутрішньо переміщених осіб, жертв насильства, осіб з інвалідністю, сиріт, осіб, що втратили документи або засоби до існування. Без доступу до правової допо-

моги права людини залишаються декларацією, а не дієвим інструментом захисту.

Зміцнення демократичних інституцій, підтримка незалежних медіа, правова просвіта громадян та навчання правозахисних стандартів для майбутніх суддів, прокурорів і поліцейських – це також частина стратегії гарантій неповторення. Боротьба з безкарністю повинна бути системною, прозорою і безкомпромісною – тільки так можна збудувати державу, де права людини поважаються не лише в риторичі, а й у реальності [4].

Таким чином, у повоєнному періоді правосуддя, верховенство права та права людини – це взаємозалежні складові одного процесу побудови справедливого, мирного і стійкого суспільства. Без їхнього належного втілення будь-яке відновлення залишиться поверхневим, а мир – тимчасовим і нестійким.

У цьому контексті відновлення соціальної справедливості набуває особливої актуальності, адже війна залишає по собі глибокі людські та матеріальні втрати. Люди, які втратили житло, близьких, засоби до існування або зазнали фізичних і психологічних травм, потребують всебічної підтримки з боку держави, що є важливим кроком на шляху до справжнього відновлення та соціальної стабільності.

Соціальна політика у цей період повинна бути спрямована не лише на задоволення базових потреб, але й на забезпечення гідного рівня життя та можливостей для реінтеграції в суспільство.

Особливу увагу слід приділяти вразливим категоріям населення: особам з інвалідністю, ветеранам бойових дій, вдовам, дітям-сиротам, людям похилого віку, а також внутрішньо переміщеним особам, які втратили домівки через війну. Для кожної з цих груп мають бути створені індивідуальні програми підтримки – з урахуванням їхніх потреб і можливостей: від фінансової допомоги й доступу до житла, до психологічної реабілітації, навчання, працевлаштування та участі в громадському житті [5].

Надзвичайно важливо, щоб під час повоєнного відновлення суворо дотримувалися принципи рівності та недискримінації. Жодна особа не повинна зазнавати утисків чи мати обмежений доступ до допомоги або ресурсів через свою етнічну належність, релігійні переконання, політичні погляди, стать, сексуальну орієнтацію чи інші ознаки. Суспільна єдність та стабільність неможливі без поваги до різноманіття та захисту прав усіх громадян без винятку.

У цьому контексті велике значення має прозора, ефективна й інклюзивна державна політика соціального захисту, а також участь громадянського суспільства, благодійних і міжнародних організацій. Моніторинг випадків дискримінації, розвиток інститутів омбудсмена, просвітницька робота серед населення та розширення доступу до правової допомоги – усе це є запорукою створення справедливого соціального середовища [6].

Забезпечення соціального захисту й рівних можливостей для всіх громадян не лише відповідає моральним і правовим зобов'язанням держави, а й є важливою умовою стійкого миру, розвитку та примирення у постконфліктному суспільстві.

У зв'язку з цим, у повоєнному контексті дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини набуває особливо критичного значення. Збройні конфлікти часто супроводжуються масштабними порушеннями прав людини, тож після їх завершення надзвичайно важливо створити умови для справедливості, відновлення довіри громадян до держави та недопущення нових проявів насильства чи дискримінації. У цьому процесі міжнародні інституції відіграють ключову роль, допомагаючи закласти фундамент для тривалого миру і стабільного розвитку.

Такі організації, як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, а також Міжнародний кримінальний суд, надають критично важливу підтримку національним урядам у процесі повоєнного відновлення. Вони здійснюють незалежний моніторинг ситуації з правами людини, надають технічну допомогу у реформуванні судової та правоохоронної систем, а також сприяють розробці законодавчих змін, які відповідають міжнародним зобов'язанням.

Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у національне законодавство дозволяє уникнути політичного свавілля, запобігає порушенням фундаментальних прав і сприяє формуванню демократичного та інклюзивного суспільства. Особливе значення має захист вразливих категорій населення, таких як внутрішньо переміщені особи, жінки, діти, ветерани та постраждалі від насильства.

Крім того, участь держави у міжнародних механізмах звітності, зокрема у рамках Універсального періодичного огляду ООН чи в системі договорів з прав людини, сприяє забезпеченню про-

зорості, підзвітності та контролю за дотриманням взятих на себе зобов'язань. Це також дозволяє міжнародній спільноті своєчасно реагувати на виклики та надавати цілеспрямовану підтримку в реформуванні ключових інституцій [7].

Співпраця з міжнародними організаціями та дотримання відповідних стандартів – це не лише прояв міжнародної солідарності, а й стратегічно важлива основа для сталого миру, правової державності та соціальної стабільності у повоєнному суспільстві.

Водночас громадянське суспільство виступає невід'ємним елементом демократичної держави, а в умовах повоєнного відновлення його роль набуває особливого значення. Громадські організації, правозахисники, волонтери, журналісти, ініціативні групи та інші представники громадянського сектору відіграють критично важливу роль у забезпеченні прозорості та підзвітності влади, контролі за дотриманням прав людини та просуванні необхідних реформ. Їхня активність сприяє зміцненню довіри між державою і суспільством, що є ключовим для тривалого миру і сталого розвитку.

Після завершення воєнних дій саме активна участь громадянського суспільства дозволяє ефективно виявляти та попереджувати зловживання з боку органів влади, сприяти розслідуванню порушень прав людини та забезпеченню справедливості для постраждалих. Завдяки незалежному моніторингу, аналітичній роботі, громадському контролю та адвокаційній діяльності громадські організації часто виступають голосом тих, кого не чує система – найбільш вразливих, маргіналізованих чи постраждалих груп населення.

Крім того, волонтерські та благодійні ініціативи заповнюють прогалини, які не встигає або не може охопити держава, – забезпечуючи гуманітарну допомогу, психологічну підтримку, юридичний супровід, медичні послуги та освітні програми. У період повоєнного відновлення особливо важливо підтримувати такі ініціативи, визнаючи їхню цінність і забезпечуючи сприятливі умови для їхньої діяльності.

Окремо слід наголосити на ролі журналістів і незалежних медіа у висвітленні соціально важливих тем, документуванні порушень, формуванні культури відповідальності та обізнаності громадян. Свобода слова, вільна преса та доступ до правдивої інформації – це основа демократичного процесу та запорука того, що жодне порушення не залишиться без реакції [8].

У післявоєнний період держава має створити всі умови для повноцінної діяльності громадянського суспільства: гарантувати свободу об'єднань, свободу слова, захист прав правозахисників і журналістів, а також налагодити ефективну співпрацю з неурядовими організаціями. Це дозволить не лише забезпечити контроль над владою, а й сприятиме побудові інклюзивного, справедливого й стійкого суспільства.

Висновки. Забезпечення прав людини у процесі повоєнного відновлення є ключовою умовою побудови сталого миру, соціальної згуртованості та довіри до державних інституцій. Права людини є не лише моральним орієнтиром, а й практичним інструментом подолання наслідків конфлікту. Ефективний захист постраждалих груп, реформа судової та правозахисної системи, а також дотримання принципу недискримінації створюють основу для справедливого відновлення та запобігання повторенню насильства.

Важливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні організації та громадянське суспільство, які забезпечують моніторинг, технічну підтримку та просування демократичних реформ. Успішне повоєнне відновлення неможливе без імплементації міжнародних стандартів прав людини, прозорості державної політики та інклюзивного підходу до управління. Саме така модель забезпечує відновлення справедливості, верховенства права та формування стійкого, демократичного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Evans T. Human Rights and post-war reconstruction. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230380103_3.
2. Human rights in post-disaster and post-conflict situations. URL: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/hrc/advisory-committee/h-rpostdisasterandpostconflictsituations>.
3. Sumption L.J. How the rule of law intersects with human rights. URL: <https://thelawassociation.nz/how-the-rule-of-law-intersects-with-human-rights>.
4. United Nations Development Programme «The Global Programme for Strengthening the Rule of Law, Human Rights, Justice and Security for Sustainable Peace and Development». URL: <https://>

www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/Blueprint%20for%20Transformative%20Change%20through%20the%20Rule%20of%20Law%20and%20Human%20Rights%202022-2025%20lv.pdf.

5. Wilkinson L.K. Labour Rights Protection in Post-Conflict and Post-Disaster Recovery: What Role for International Labour Standards? URL: <https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=8956904&fileId=8956906>.
6. Dzelilovic V. Informality, Inequality and Social Reintegration in Post-War Transition. *Studies in Social Justice*. 2013. № 7(2), pp. 211–228.
7. Belloni R. Human Rights and Post-War Reconstruction: Introduction. *Human Rights & Human Welfare*. Vol. 5. URL: <https://digitalcommons.du.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1117&context=hrhw>.
8. Parver C., Wolf R. Civil Society's Involvement in Post-Conflict Peacebuilding. *International Journal of Legal Information*. № 36(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/47704498_Civil_Society's_Involvement_in_Post-Conflict_Peacebuilding.